

PROF. VLADO JURGUČIO IŽVALGŲ APIE PINIGUS ANALIZĖ IR JŲ PLĖTOTĖ LIETUVIŲ AUTORIŲ DARBUOSE

Lukas Giriūnas

Lektorius

Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto

Apskaitos ir audito katedra

El. paštas: Lukas.Giriunas@ef.vu.lt

Jonas Mackevičius

Profesorius, habil.daktaras

Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto

Apskaitos ir audito katedra

El. paštas: Jonas.Mackevicius@ef.vu.lt

Be pinigų negali egzistuoti nei viena valstybė, nei viena įmonė, nei vienas žmogus. Pinigų įvairius aspektus nagrinėjo daugybė pasaulio mokslininkų. Dabartiniu metu, kai nuolat kalbama ir rašoma apie euro įvedimo galimybes Lietuvoje svarbu prisiminti ir panagrinėti žymiausio Lietuvos pinigų sistemos kūrėjo prof. Vlodo Jurgučio išvalgas apie pinigus. Straipsnyje nagrinėjama prof. V. Jurgučio nuomonė ir mokslinių tyrimų išvados apie pinigų sampratą, funkcijas, savybes, vertę, infliaciją ir kt. Pateikiama V. Jurgučio išvalgų apie pinigus plėtotė lietuvių autorių darbuose.

Reikšminiai žodžiai: pinigai, pinigų funkcijos, pinigų vertė, pinigų infliacija, pinigų politika.

Įvadas

Bendriausia prasme pinigai yra metaliniai ar popieriniai ženklai kaip vertės (kainos) matas (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 1993, p. 557). Pinigų reikšmė kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės gyvenime turi labai svarbią reikšmę. Teigiama, kad kuo geriau funkcionuoja pinigų sistema, tuo geriau gyvena kiekvienas žmogus ir visa šalis.

Pinigus vartoja kiekvienas žmogus, jie reikalingi atliekant įvairiausias veiklos operacijas. Todėl galima teigti, kad kiekvienas išmano apie pinigus, turi savo nuomonę apie juos. Vienok, mokslininkų nagrinėjančių pinigų esmę, nuomonės ne visais klausimais sutampa. Vieni pinigus supranta tik kaip grynuosius pinigus, kiti pinigus apibūdina kaip turtą (už pinigus įsigyjamas trumpalaikis ir ilgalaikis turtas), kaip pajamas, sankaupas ir pan. Logiškas yra primityvus valstietiškas požiūris į pinigus: turint pinigų, galimi bet kokie mainai ir mokėjimai. Vadinasi, pinigus teisingiausia būtų apibūdinti pagal jų funkcijas, t.y. pinigai yra viskas, kas

funkcionuoja kaip mainų tarpininkas, kaip vertės matas, kaip būsimų mokėjimų priemonė arba kaip labai likvidi kaupimo priemonė (Mayer, Duesenberry, Aliber, 1995). Pinigų reikšmę žmonių veiklai rodo tas faktas, kad JAV ir daugelio kitų šalių žmonių buhalteriniuose balansuose pinigai parodomi kaip pirmasis viso turto arba trumpalaikio turto straipsnis.

Pinigai žmonių vertinami dėl jų patogumo išmatuoti įvairių prekių vertę, atsiskaityti už skolas, kausti juos arba už juos įsigyti prekes ir pan. Pinigai kasdieniniame gyvenime atlieka tam tikras, būtent perkamąsias ir parduodamąsias funkcijas, ir jas atlieka taip aiškiai, kad sunku yra išvengti pačių pinigų ir jų funkcijų tapatingumo sąvokos (Argentarius, 1931).

Visi žmonės nori turėti pinigų. Jie eikvoja savo laiką, energiją, sveikatą, kad galėtų uždirbti daugiau pinigų. Jie juokais praleidžia arba stengiasi neišgirsti visų žinomą posakį „ne piniguose laimė“. Beje, šį teiginį žmonės perfrazavo: „ne piniguose laimė, o jų skaičiuje“ arba „ne piniguose laimė, bet nelaimingu būti geriau su pinigais“. Juk sakoma, „ko negali pinigai, gali dideli pinigai“. Pinigai yra ta vertybė, kuri padeda patenkinti žmonių norus. O žmonių norai nuolat keičiasi ir didėja. Todėl žmonės, tenkindami savo norus, ieško galimybių turėti daugiau pinigų. Čia pavartotas žodis „turėti“ reiškia ne tik uždirbti pinigus sąžiningu darbu, bet ir įgyti juos visais kitais būdais ir priemonėmis. Tačiau tai jau kita problema, neličianti pinigų esmės.

Pinigų problema yra ypač aktuali kiekvienoje šalyje. Nuo pinigų kiekio priklauso šalies nacionalinio produkto apimtis, kainų, infliacijos lygis ir visos ekonomikos būklė.

Taigi galima teigti, kad be pinigų negali egzistuoti nei viena valstybė, nei viena įmonė, nei vienas žmogus. Todėl pinigų nuo jų atsiradimo įvairius aspektus – esmę, reikšmę, apibrėžimus, savybes, funkcijas, rūšis, kiekį ir kitus nagrinėjo daugybė pasaulio mokslininkų, bankininkų, verslininkų, filosofų, matematikų ir kitų mokslų ar veiklos sričių atstovų. Tarp jų ypatingą vietą užima profesorius Vladas Jurgutis. Vladas Jurgutis (1885–1966) – Lietuvos pinigų, kredito ir finansų mokslų kūrėjas. Jo gyvenimas buvo turiningas ir prasmingas: kurį laiką buvo Lietuvos užsienio reikalų ministras, vadovavo Lietuvos bankui, dėstė Kauno universiteto Teisių fakultete, vadovavo Finansų katedrai, o 1941–1943 metais buvo Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto dekanas. 1942–1943 metais buvo ir Lietuvos mokslų akademijos pirmininkas, ėjo įvairias visuomenines pareigas. Jo veikalą „Pinigai“ (1938 m.) sudaro dvi dalys: 1) pinigų istorija (nagrinėjami pirmą kartą pinigai, Vakarų Europos pinigų raida iki Amerikos atradimo, Lietuvos pinigai iki Amerikos atradimo, Vakarų Europos ir Lietuvos pinigų istorija nuo Amerikos atradimo iki mūsų laikų), 2) pinigų teorija (nagrinėjama pinigų esmė ir funkcijos, pinigų sistemos, pinigai ir valstybė, tarptautiniai valiutiniai santykiai, pinigų vertė). 1996 metais „Minties“ leidykla išleido naują 1938 metų veikalą, tačiau šiame straipsnyje cituojamos originale išdėstytos autoriaus mintys. Tenka pastebėti, kad V. Jurgučio idėjos apie pinigus tapo šalies mokslininkų pagrindu gilesnėms pinigų mokslo studijoms.

Tyrimo objektas – pinigų sistema.

Tyrimo tikslas – atlikti svarbiausių prof. V. Jurgučio išvalgų apie pinigus analizę ir jų plėtotę lietuvių autorių darbuose.

Tyrimo metodai – V. Jurgučio veikalo „Pinigai“ ir kitų mokslininkų darbų analizė, informacijos rinkimo, lyginimo ir apibendrinimo metodai.

1. Svarbiausios prof. V. Jurgučio išvalgos apie pinigus

1.1. Pinigų apibrėžimas ir funkcijos

Pinigai yra kiekvienos šalies ekonominio, politinio ir kultūrinio gyvenimo pagrindas. Žmonijos istorijoje pinigai pasireiškė įvairiomis formomis, atlikdavo įvairias funkcijas, buvo gaminami iš įvairių medžiagų. Pinigų istorija rodo, kad bet kuris daiktas galėjo būti pinigai, jeigu jis visuomenėje atlikdavo mainų priemonės funkciją. Mokslininkai daug diskutavo, kokias funkcijas privalo atlikti tam tikri daiktai, kad jie taptų pinigais, tačiau visada esmine pinigų funkcija buvo laikoma mainų priemonės funkcija.

Ekonominėje literatūroje galima rasti daug pinigų apibrėžimų. Labai apibendrintą, bet kartu ir labai konkretų pinigų apibrėžimą pateikia V. Jurgutis: „Pastovusis ekonominio žmonių santykiavimo tarpininkas vadinasi pinigai“ (Jurgutis, 1938, p. 249)¹. Šiame apibrėžime nurodyti du svarbūs aspektai: pirma, pinigų svarbiausia funkcija yra tarpininkauti žmonėms ekonominiuose santykiuose; antra, tarpininkauti būtina nuolat, pastoviai, o ne vieną kitą kartą, nes atsitiktinai, tam tikru laiku, tarpininkauti gali bet kuris daiktas.

V. Jurgutis teigė, kad pinigų ekonominio tarpininkavimo funkcija yra pagrindinė ir iš jos galima išvesti kitas 5 funkcijas, būtent: 1) mainų įrankio, 2) mokėjimo priemonės, 3) kapitalo judėjimo tarpininko, 4) vertės mato ir 5) taupymo priemonės (p. 252). Trumpa šių pinigų funkcijų esmė pagal V. Jurgutį tokia.

Pinigai, kaip mainų įrankis, reiškia, kad pinigai tarpininkauja mainuose, suteikdami mainams daug patogumų – jie įgalina mainyti bet kokio dydžio ir vertės daiktus. Pinigai, kaip mainų įrankis ypač teigiamai veikia prekių gamybos procesą – kiekvienas gamintojas gali gaminti viską, kas jam patinka (kas atitinka jo gabumus, kitų žmonių poreikius ir pan.), nes žino, kad pinigų dėka jis tuos daiktus išmainys (parduos).

Pinigų, kaip mokėjimo priemonės, esmė ta, kad pinigais mokama, jais galima įsigyti visų reikalingų dalykų (daiktų, paslaugų ir pan.).

Svarbi pinigų funkcija yra tarpininkavimas kapitalui mobilizuoti. Kapitalas mobilizuojamas, kai keičiami jų savininkai arba jų buvimo ir veikimo vieta. Skolininkas, gavęs piniginių kapitalą, gali jį sunaudoti bet kuriems tikslams, ir žino, kokią sumą jis turės grąžinti (natūrinio ūkio sąlygomis kreditoriui buvo nelengva surasti žmogų, kuriam būtų reikalinga skolintis tokių daiktų, kuriuos turi kreditorius; pagaliau, kreditorius turėjo žiūrėti, kad grąžinami daiktai nebūtų blogesnio stovio). Pinigai negali tinkamai atlikti kapitalo mobilizacijos funkcijų, kai jų vertė svyruoja, kai kursas nepastovus.

Pinigai, kaip vertės matas, yra logiška pirmųjų trijų funkcijų išvada. Vertės (kainos) nustatymas yra tik būtina ekonominio žmonių santykių sąlyga, tačiau pati

¹ Toliau straipsnio tekste, cituojant V. Jurgučio mintis nurodomi tik puslapiai.

neįeina į šių ekonominių santykių sąvoką (kai vertė (kaina) nustatoma, tai dar nereiškia, kad įvyksta žmonių ekonominiai santykiai). Nustatyti įvairių daiktų vertę rinkoje labai svarbu, nes žinodami jų vertes galime lengvai nustatyti tų daiktų tarpusavio vertės santykius. Šitai atlikti tikriausiai gali tik pinigai. Pinigų vertės mato funkcija turi labai svarbią reikšmę visos šalies ir kiekvieno žmogaus ūkiniame gyvenime.

Pinigų, kaip taupymo priemonės, esmė ta, kad pinigai yra geriausias taupymui daiktas, kuriuo galima patenkinti įvairiausių reikalus, t.y. įgyti gėrybių ir pasinaudoti įvairiausiomis paslaugomis. Žmonių ateitis nežinoma, todėl jie visada taupo ateičiai, nors ir viliasi, kad ateitis bus šviesesnė.

1.2. Skirtingų profesijų žmonių požiūriai į pinigus

Galima teigti, kad V. Jurgutis pirmasis pasaulyje įrodė, kad pinigus ir jų reikšmę skirtingai apibūdina ir vertina įvairių profesijų žmonės. Jis pateikia įdomias nuostatas, kaip į pinigus žiūri ir juos vertina istorikas, politikas, teisininkas, filosofas ir ekonomistas.

Istoriko nuomone, visi garsūs didžiųjų vyrų darbai nebūtų įmanomi be pinigų, nes kaip sakydavo austrų generolas Montecucoli (1608-1681), „karui reikia pinigų, pinigų ir dar kartą pinigų“.

Politiko nuomone pinigai yra ne tik atskiro žmogaus, bet ir ištisos klasės, net ir visos tautos tvirtas politinės galios šaltinis.

Teisininkas teigia, kad ne tik pati teisė tautos ūkio tarpininkavimu yra susieta su pinigų klausimais, bet ir teisininkas visose teisės srityse susiduria su pinigų kuriamais gyvenimo reiškiniais, pavyzdžiui, civilinėse bylose turi nagrinėti paimtus, pinigais pagrįstus žmonių santykius, baudžiamose bylose dažnai turi ieškoti piniguose nusikaltimų akstino.

Filosofas, nagrinėjantis idėjinius visuomeninio gyvenimo pagrindus, mato piniguose tuos saitus, kurie jungia įvairius daiktus į vieną visumą. Filosofas moralistas teigia, kad pinigai atstovauja visus medžiaginius turtus ir visus šio pasaulio malonumus, todėl jie veikia žmogaus dvasią. Pinigai sukelia niekuomet nepasotinimą, nežinančią jokių dorinių stabdžių aistringą gobšumą.

Ekonomistas yra susirūpinęs ne tiek idėjiniais, kiek medžiaginiais pinigų padariniais. Ekonomistas nustato, kad pinigai yra žmonių kultūrinio gyvenimo bei ekonominio santykiavimo veiksnys, kuris organiškai susietas su visa mūsų kapitalistine dabarties tvarka, kuri neįmanoma be darbo pasidalijimo ir darbo jungimo. Darbo pasidalijimas ir darbo jungimas kuria mainus, kurie negali būti platesniu mastu išvystyti, jei jiems netarpininkauja pinigai (p. 3–8). Apibendrinamas ekonomisto požiūrį į pinigus, V. Jurgutis padarė dvi išvadas: 1) pinigai yra toks mainų įrankis, su kuriuo, dabartinėmis ūkio sąlygomis galima įsigyti bet kurių rinkos prekių ir 2) pinigai yra tokia gėrybių vertinimo bei jų skaičiavimo priemonė, kuri įvairias reikmenų tenkinimo požiūrių prekes suveda į vieną bendrą vardiklį – vertės matą. Šios išvados reiškia, kad pinigai nėra vienintelis žmonių darbo ir gyvenimo tikslas, bet atskiro žmogaus ir ištisos tautos ekonominio, kultūrinio ir politinio darbo priemonė (p. 9).

1.3. Pinigų savybės ir vertė

Gali kilti klausimas, kokias savybes turi turėti pinigai, kad tenkintų laisvos rinkos ekonomikos poreikius? V. Jurgutis nurodo, kad laisvos rinkos ūkio reikalavimus atitiktų tie pinigai, kurie: 1) turės palyginti pastovią vertę, kuri gyvenime bus drauge ir pastovi pirkimo galia, 2) bus krašto ir užsienio pageidaujami, nes kitaip negalės atlikti ekonominio tarpininko funkcijų ir 3) bus patogūs žmonėms vartoti ir laikyti (p. 274).

Pinigų pagrindinis uždavinys yra vertės matavimas įvairiuose atsiskaitymuose, todėl jie turi būti kiekybiškai išreikšti, t.y. turėti atitinkamą vienetą. Svarbu pažymėti tai, kad pinigų vienetas yra pagrįstas ne tik tam tikra vertės sąvoka (dėl šios priežasties kai kurie autoriai pinigų vienetą vadina vertės vienetu), bet ir pagal to piniginio vieneto vertę matuojame kitų daiktų vertę. Pinigų vienetai įvairiose šalyse turi įvairius pavadinimus: Lietuvoje – litas, JAV – doleris, Vokietijoje – euras ir t.t. Piniginio vieneto dydis, jo vertė siejama su auksu.

Pinigų sukūrė ekonominio gyvenimo sąlygos ir dabar jie egzistuoja konkrečioje valstybėje; kaip teigia V. Jurgutis „ūkis pinigus kuria, o valstybė juos tvarko“ (p. 295). Todėl kiekviena valstybė turi aprūpinti šalį reikalinga pinigų suma, nuolat sekti, kad pinigai turėtų tą vertę, kuri įstatymais nustatyta ir kuria jie buvo paleisti į apyvartą. Taigi iškyla ir atsakomybės klausimas už paleistų į apyvartą pinigų vertės pastovumą. V. Jurgutis rašė, kad pinigų vertės kritimas yra ne kas kita, kaip tik paslėptas pačios valstybės bankrotas ir kad nereiktų ieškoti kaltės centriniame banke ar jos vadovybės klaidose, bet vien valstybės politikoje, kuriai atsispirti yra bejėgis bet kuris bankas, nežiūrint kokia bebūtų jo teisinė padėtis valstybėje (p. 302).

Pinigų vertė yra pinigų paklausos barometras. Kai pinigų vertė krinta ir prekių kainos kyla, tenka mažinti pinigų apyvartą ir priešingai, kai pinigų vertė kyla, o prekių kainos krinta, reikia didinti pinigų apyvartą. Taigi iškyla pinigų paklausos ir pasiūlos problema. Pinigų paklausa yra reliatyvus dalykas, nes praktiškai bet kuris pinigų kiekis rinkoje gali atlikti ekonominio tarpininko funkcijas. Jeigu pinigų turime mažai, tai jie pabrangsta ir jų reikia tam tikram daiktui įsigyti, o jeigu pinigų turime daugiau, tai jie „atpinga“ ir už kiekvieną perkamą daiktą reikia mokėti didesnę kainą. Apibendrinamas šią pinigų paklausos problemą V. Jurgutis rašė: „Nors teoretiškai bet kuris pinigų kiekis gali aptarnauti rinką, tačiau iš to nereikia daryti išvadas, kad su kiekviena pinigų suma gali lygiai gerai veikti tautos ūkio organizmas“ (p. 320). Taigi būtina įsidėmėti: reikalingas toks pinigų kiekis, kuris būtinas tinkamam ūkio funkcionavimui. Žmonės dažnai klysta manydami, kad kuo daugiau jie gauna pinigų, tuo daugiau galės patenkinti savo poreikių, t. y. įsigyti daugiau prekių, apmokėti paslaugas ir pan. Žmonės paprastai nesusimąsto apie tai, kad padidėjusi jų pinigų suma padidino ar sumažino bendrą šalies apyvartą. Jeigu konkretaus žmogaus pinigų suma padidėjo dėl to, kad padidėjo šalies pinigų apyvarta, tai tokio žmogaus turtingumas naujais pinigais nepadidėjo. Toks žmogus savo naujai gautais pinigais nepatenkins naujų poreikių, nes jau bus smukusi piniginio vieneto pirkimo galia. (p. 321).

Pinigų pasiūla turi atitikti realias šalies pajamas ir jų sukurtą rinkos prekių kiekį. Realios šalies pajamos nėra pastovus dydis, todėl ir pinigų pasiūla negali būti

visuomet vienoda, jeigu, žinoma nenorima sudaryti pinigų pirkimo galios ir prekių kainų svyravimų. Prekių kiekis negali nuolat didėti, nes jo didėjimą riboja šalies realiosios pajamos ir rinkos kainos. Žymiai padidėjęs prekių kiekis labai sumažintų prekių kainas, kad nebūtų suineresuotumo jas rinkoje parduoti. Galima teigti, kad „jei sumažėja realios pajamos – pinigai pinga, jei jos padidėja – pinigai brangsta, žinoma, prie sąlygos, kad pinigų kiekis vienu ir antru atveju pasilieka tas pats (p. 326).

Taigi apibendrinant galima padaryti išvadą, kad pinigų vertė arba pinigų perkamoji galia priklauso nuo pasiūlos ir paklausos santykių tam tikru šalies ūkio periodu.

1.4. Pinigų infliacija

Infliacija (lot. inflatio – pasipūtimas, pakilimas) yra didelė, nepateisinama pinigų gamyba tam tikroms šalies ūkio sąlygomis. Pinigų infliacija įvyksta tada, kai šalyje atsiranda daugiau pinigų, negu reikalinga esamoms rinkoje prekėms ir paslaugoms apmokėti. Kiekvieną kartą, kai krenta pinigų vertė dažniausiai į apyvartą išleidžiamos naujos pinigų sumos. Kaip nurodo V. Jurgutis, pinigų vertė dažnai krenta ne tik dėl ekonominių ar politinių sąlygų, bet ir dėl grynai psichologinių veiksnių. Žmonės, matydami, kad pinigų vertė nuolat krenta, o prekių kainos nuolat kyla, ima nebetikėti savo pinigais ir visais būdais stengiasi juos išleisti: pirkti užsienio pinigus ar kokių nors daiktų, kurie dažnai ir nebūna reikalingi. (p. 118).

Pinigų infliacija ypač didelį poveikį daro gamybai. Pirmiausia, ji skatina gamybą, nes, atsiradus daugiau pinigų, dirbtinai padidėja vartojimas. Tačiau infliacijos sukelta gamyba nėra patvari, ji gali duoti pelną tik atskiriems asmenims visos šalies ūkio sąskaita. Kaip rašo V. Jurgutis, tas ypač ryškiai pasirodo, kai infliaciniais pinigais bankai ima kredituoti prekių gamybą. Tačiau infliacija nemažiau veikia ir vartojimą. Anot V. Jurgučio įgyvendinant labai pavojingus šalies ūkiui principus: „netaupyk, bet pirk, vis vien ar tau dabar perkamasis daiktas reikalingas ar ne; jei neturi savų pinigų, tai skolink ir pirk; bet kuris daiktas bus visuomet geresnis, negu pinigai“ (p. 119). Paradoksalu, kad infliacija pakeičia taupumą išlaidumu; išlaidumas pasidaro pelningas, nes taupomų pinigų vertė kasdien mažėja. Infliacijos metu pelninga gyventi skolintais pinigais, kurie vėliau gražinami nuvertėjusiais pinigais. Infliacija didžiausią skriaudą padaro pensininkams ir vargingiems žmonėms, kurie savo sunkiu darbu uždirbtus pinigus taupė, siaurindami savo asmeninius poreikius, tikėdamiesi ramiau pagyventi senatvėje. Taigi infliacija turi neigiamą įtaką ne tik šalies ekonominiam ir politiniam gyvenimui, bet ir žmonių dorovinėms bei moralinėms nuostatoms. Juokaujama, kad norint sunaikinti kurią nors šalį, geriausiai tai galima padaryti sugriovus tos šalies pinigų sistemą.

Infliacijos likvidavimas vadinamas defliacija. Defliacija gali būti vykdoma trimis būdais: 1) revaliacijos, 2) devaliacijos ir 3) demonetizacijos (p.121–122).

Revaliacija (lot. revaleo, revalesco – pasitaisau, atgaunu) atstato senąjį piniginio vieneto paritetą, t. y. gražina pinigams jų senąją vertę.

Devalinacija įvyksta tada, kai įstatymo keliu piniginio vieneto nominalinis paritetas numušamas iki rinkos kurso, t. y. juridiskai pinigai atpigina, jie lieka senojo pavadinimo, bet naujos vertės.

Demonetizacijos esmė ta, kad visiškai pašalinami senieji nuvertėję pinigai, jie nebelaikomi pinigais. Senųjų monetų savininkai jas gali sunaudoti kaip ir kiekvieną kitą medžiagą. Senosios valiutos piniginio vieneto paritetas kartais pakeičiamas kitu, dažniausiai žemesniu, nes naujieji pinigai tokiu atveju yra mažesnės vertės.

Būtina visais įmanomais būdais ir priemonėmis stengtis išlaikyti pastovią pinigų vertę. Manoma, kad jeigu jau vieną kartą pinigų vertė krito, tai geriau jos neatstatinėti. Tokiu atveju tikslingiausia stabilizuoti svyruojančią, nepastovią pinigų vertę ir vėliau devaluoti pinigus iki stabilizuoto vertės lygio. Skiriama faktiška ir juridinė stabilizacija (lot. stabilis – pastovus, stabilus). Faktinė stabilizacija yra tokia, kai pinigų vertės svyravimai sustabdomi įvairiomis ekonominėmis, politinėmis ir net administracinėmis priemonėmis. Juridinė stabilizacija yra tokia, kai įstatymo keliu paskelbiama pastovi pinigų vertė.

2. V. Jurgučio įžvalgų apie pinigus plėtotė lietuvių autorių darbuose

Tarybinių laikotarpiu Lietuvoje garsinti V. Jurgučio idėjas apie pinigus buvo pavojinga. Todėl Lietuvos mokslininkai daugiau dėmesio skyrė tarybinių ekonomistų nuomonių apie pinigų esmę, savybes, funkcijas, būtinumą ir kitus pinigų aspektus analizei. Daugelis tarybinių ekonomistų rėmėsi K. Markso ir F.Engelso mokymu, kad pinigai liks tik pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu, kad socialistinėje visuomenėje pinigų funkcijos silpnės ir ilgainiui jie išnyks. Dėl to tarybiniais ekonomistams nepavyko galutinai išaiškinti pinigų esmės ir būtinumo socializme priešasčių. Iš lietuvių autorių pinigų esmės ir būtinumo problemą geriausiai išnaginėjo V. Terleckas (1988) ir S. Uosis (1983), pateikę nemažai kritinių pastabų kai kuriems tarybinių autorių teiginiams. S. Uosis rašė, kad pinigai yra „ne daiktinė ir ne prekės kategorija, o prekių vertės ir jos formos (mainomosios) kategorija, atsiradusi kartu su produktų bei prekių mainais“ (Uosis, 1983, p.5). Todėl, kaip teigia S. Uosis „pinigus pagal tradicinę auksinę koncepciją priimta laikyti ypatinga preke, atliekančią visų kitų prekių atžvilgiu (mainuose) visuotinio ekvivalento (lot. *acquivalentia* – lygiavertiškumas) vaidmenį“ (Uosis, 1983, p.7). „Visuotinio ekvivalento“ sąvoką apibūdinamas pinigus vartoja ir V. Terleckas. Jis rašė: „... pinigų galima apibūdinti kaip mainomosios vertės materializavimą, jos ženklą. Pinigai apibūdinami kaip visuotinis prekių ekvivalentas, visuotinė mainų priemonė (Terleckas, 1988, p.6). V. Terleckas, nagrinėjęs pinigų vaidmenį socializmo sąlygomis, įrodinėjo, kad pinigai „naudojami kaip priemonė ekonominiam ir socialiniam vystymui planuoti, darbo ir vartojimo matui apskaičiuoti bei kontroliuoti, nacionalinėms pajamoms paskirstyti ir perskirstyti, ekonominiams ryšiams tarp miesto ir kaimo, tarp žemės ūkio ir kitų ūkio šakų palaikyti bei stiprinti“ (Terleckas, 1988, p. 11). Jis pateikė išsamų pinigų sistemos apibūdinimą, pabrėždamas, kad kiekviena valstybė turi nacionalinę pinigų sistemą ir kad ją galima apibūdinti kaip valstybės įstatymais nustatytą pinigų cirkuliacijos tvarką. Labai svarbu, kad pinigų sistema būtų tvirta, pastovi ir elastinga. Pinigų pastovumas daugiausia priklauso nuo prekių ir paslaugų kainų. Pinigų sistemos

sąvoką reikia skirti nuo pinigų apyvartos. Pinigų apyvarta – tai šalyje vykstančių mokėjimų pinigais visuma. Pinigų apyvarta vyksta dviem formomis – grynaisiais ir negrynaisiais pinigais, naudojant tą patį piniginių vienetą (litą, eurą, dolerį ir pan.). Grynųjų pinigų apyvartą priimta vadinti pinigų cirkuliacija. Kaip rašo V. Terleckas, pinigų cirkuliacija sudaro tik 1/10 dalį visos pinigų apyvartos (Terleckas, 1988, p.111). Vadinas, didžioji pinigų apyvartos dalis vyksta negrynaisiais pinigais ir naudojama įmonių atsiskaitymams.

Iš tarybinio laikotarpio autorių, nagrinėjusių pinigų problemas (tiesa, platesniu finansų sistemos aspektu) pažymėtinas prof. A. Žilėnas. Jis teigė, kad kai kurie tarybiniai ekonomistai pinigus tapatino su finansais (lot. „financia“ – grynai pinigai, pajamos). Finansai, kaip teigia A. Žilėnas, iš tikrųjų yra susiję su pinigais, su pajamomis ir išlaidomis, tačiau įmonės ar valstybės pajamos ir išlaidos dar nėra jų finansai. Pinigai sudaro finansų materialinį turinį, o patys finansai reiškia tam tikrus santykius, kurie atsiranda sudarant piniginių išteklių fondus ir juos naudojant. (Žilėnas, 1971).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, didžiausią indėlį kuriant Lietuvos pinigų (ir bankų) sistemą įnešė V. Terleckas. Jo išleistose knygoose (1992, 1997, 2000) jaučiasi V. Jurgučio idėjų plėtotė. Jis apgailestavo, kad literatūros apie pinigus Lietuvoje maža. Jis rašė, kad „diskusijoje apie litą nemaža euforijos, jo pavertimo legenda, o tai iš dalies nulemia literatūros, informacijos stoka.“(Terleckas, 1992, p.5). 1992 metais išleistoje monografijoje „Pinigai Lietuvoje 1915-1944“, jis išnagrinėjo pinigų cirkuliaciją Lietuvoje iki 1922 metų pinigų reformos, Lietuvos Respublikos pinigų sistemos sukūrimo problemas, taip pat pagrindinius pinigų cirkuliacijos raidos 1931–1944 metais bruožus.

Atskirai reikėtų pažymėti G. Nausėdos populiarius aiškinimus Lietuvos visuomenei apie grynuosius pinigus, jų padirbinėjimą ir klastojimą. Jis vaizdžiai aiškino, kad gryniesiems pinigais turi tokias savybes, kurių neturi negryniesiems pinigais, kad juos galima matyti, jais grožėtis, liesti, nešiotis, perduoti iš rankų į rankas, atsiskaityti už perkamas prekes ar paslaugas parduotuvėse, įstaigose, firmose ir pan. Gryniesiems pinigais sudaro nedidelę dalį visos pinigų apyvartos ir jų šalyje yra tiek, kiek reikia įmonėms ir gyventojams. Pastaraisiais metais Lietuvoje grynųjų pinigų kiekis (absoliučiai ir santykinai) padidėjo. 1992 metų pabaigoje grynųjų pinigų lyginamasis svoris bendrame pinigų kiekyje (išskyrus indėlius užsienio valiutomis) sudarė 25,8%, o 1995 metų kovo mėnesį – jau 40,5% (Vokietijoje šis rodiklis sudaro apie 12%). (Nausėda, 1995).

Grynųjų pinigų paklausą lemia keletas veiksnių. Pirmiausia, tai priklauso nuo indėlių ar vertybinių popierių teikiamų palūkanų dydžio. Jeigu mokamos didelės palūkanos, tai žmonės suinteresuoti grynuosius pinigus nešti į bankus. Tačiau, vykstant bankų bankrotams, padidėja žmonių nepasitikėjimas bankais ir jie teikia prioritetą grynuosius pinigus laikyti namuose arba juos išleisti pirkiniams ir paslaugoms. Grynųjų pinigų paklausai įtakos turi ir infliacija (ypač hiperinfliacija), nes pinigų perkamoji galia smarkiai mažėja. Be to, grynųjų pinigų poreikis susijęs ir su gyvenimo lygiu. Esant žemam pragyvenimo lygiui žmonės mažiausiai galvoja apie indėlius ar vertybinius popierius, o ieško galimybių, ką pigiau nusipirkti už turimus pinigus.

G. Nausėda (1996) perspėjo šalies gyventojus apie pasaulyje (ypač infliacinės ir hiperinfliacinės ekonomikos šalyse) paplitusį pinigų padirbinėjimo ir klastojimo reiškinį. Pinigų padirbinėjimas ir klastojimas tapo pelningu verslu, todėl kai kurie ekonomistai pinigų padirbinėjimą ir klastojimą jau bando išskirti į savarankišką verslo rūšį. Į šį verslą įtraukiami ne tik sukčiai ir mafijos atstovai, bet ir aukštos kvalifikacijos specialistai, inžinieriai, matematikai, dailininkai, bankininkai ir kitų profesijų atstovai. Pinigai padirbinėjami naudojant pažangiausius mokslo metodus ir technologijas.

Su padirbtais ir suklastotais pinigais pirmiausia susiduria paprasti darbo žmonės: jie dažniausiai tampa apgavikų aukomis. Tačiau gana didelės falsifikuotų pinigų sumos patenka ir į bankus. Nors bankai turi įvairios technikos falsifikuotiems pinigams nustatyti, tačiau jie būna apgaunami. Blogiausia, kad į pinigų padirbinėjimą ir klastojimą įsitraukia ir įvairių valstybių vadovai. Kaip rodo G. Nausėdos tyrimai, siekdami tam tikrų tikslų (nualinti kitą šalį, laimėti karą ir pan.) į pinigų falsifikavimą buvo įsitraukę Napoleonas, Hitleris, Anglijos ir kitų šalių žymiausieji valstybės veikėjai. (Nausėda, 1996).

Daug naudingų patarimų žmonėms pateikė A. Maldeikienė savo knygoje „Išmokite skaičiuoti savo pinigus“ (2002). Joje populiariai ir suprantamai rašoma, kaip tvarkyti savo pinigus, skolintis iš banko, pirkti lizingo būdu ir kt.

Per paskutiniuosius 15 Lietuvos nepriklausomybės metų daugiausia dėmesio buvo skiriama pinigų politikos problemoms nagrinėti. G. Nausėda (1999) atskleidė pinigų politikos įtaką šalies finansų rinkai, aprašė pinigų politikos koncepcijas, orientyrus ir priemones. V. Skominas (2001) išsamiai išdėstė pinigų politikos tikslus, tarpinių tikslų (pinigų kiekio, valiutos kurso, kitų pinigų politikos tikslų) pasirinkimą, pinigų politikos priemones (atviros rinkos operacijos, diskonto politika, privalomųjų atsargų politika) ir kt. Pinigų politikos problemoms nagrinėti daug dėmesio skiriama V. Vaškelaičio monografijoje (2006). Nagrinėjami pinigų politikos dėmenys, pinigų cirkuliacijos reguliavimas įvairių teorijų požiūriu, pinigų politikos ir išdo politikos derinimas, centrinio banko pinigų politikos priemonės. Kitoje monografijoje (2006a) V. Vaškelaitis ypač daug dėmesio skiria tamsiajai pinigų pusei, įrodydamas, kad pinigai yra šešėlinės raiškos padarinys ir priemonė. Išsamiai išnagrinėti pinigų plovimo genėzė, etapai, metodai ir prevencijos priemonės.

B. Visokavičienė (2012) išnagrinėjo pinigų politikos reikšmę globalios krizės iššūkių akivaizdoje, pinigų politikos poveikį makroekonominiams rodikliams, pinigų politikos modelius. Ji moksliskai pagrindė, kad valstybė negali būti efektyviai valdoma be pinigų politikos, kaip sudedamosios ir svarbiausios valstybės valdymo sistemos dalies.

S. Kropo ir R. Kropienės (2005) monografijoje nagrinėjama pinigų sąjungų esmė, veikiančios pinigų sąjungos, pinigų integracijos tendencijos įvairiuose pasaulio regionuose. Daug dėmesio skiriama ekonominės ir pinigų sąjungos kūrimo problemoms. Nagrinėjama pinigų politikos strategija, principai ir priemonės, pinigų tarptautinės funkcijos, euro įvedimo nauda ir nuostoliai ir kt.

Išsamiausiai pinigų klausimai išnagrinėti M. Jasienės knygoje „Pinigai ir kreditas“ (2001). Autorė nuodugnai išnagrinėjo pinigų sampratą ir esmę, pinigų

kilmės teorijas, pinigų formas, funkcijas, savybes, pinigų kiekio rodiklius. Daug dėmesio skiriama pinigų infliacijos rūšims ir teorijoms, ekonominiams ir socialiniams infliacijoms padariniams, valiutų kursams, jų rūšims ir reguliavimui ir kt. Kitoje savo knygoje (2010) M. Jasienė išnagrinėjo nacionalinės pinigų sistemos atkūrimo aplinkybes ir ypatybes, pinigų politikos pokyčius pereinamuoju laikotarpiu (1992–1993m.).

Išvados

Reikia pažymėti, kad prof. V. Jurgučio įžvalgos apie pinigus turi neįkainojamą vertę Lietuvos mokslininkams, nagrinėjantiems įvairius pinigų ir pinigų politikos aspektus. Praėjo daug dešimtmečių, bet V. Jurgučio mokslo darbai išliko reikšmingi iki šiol. Ypatingai vertinga jo ištirta yra pinigų istorija nuo XX amžiaus iki XXI amžiaus vidurio. Nors praėjo daugiau kaip 75 metai, V. Jurgučio teiginiai įvairiais pinigų aspektais nepaseno ir yra labai svarbūs dabartinėmis Nepriklausomos Lietuvos sąlygomis, kai sprendžiamos euro įvedimo problemos. Galima neabejoti, kad dabar būdamas gyvas prof. Vladas Jurgutis pareikštų konkrečius, moksliskai pagrįstus argumentus (kokių dabar stokojama) dėl lito išsaugojimo ar euro įvedimo būtinybės.

Literatūra

- Argentarius (1931). Pinigai, valiuta ir notų bankas. – Kaunas.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (1993). – Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Jasienė, M. (2010). Palūkanų normos ir jų rizika. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jasienė, M. (2013). Pinigai ir kreditas. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kropas, S., Kropienė, R. (2005). Europos pinigai. – Vilnius: Lietuvos bankas.
- Mayer T., Duesenberry J., Aliber R. (1995). Pinigai, bankai ir ekonomika. Vertimas iš anglų kalbos. – V.: Alma Littera.
- Maldeikienė, A. (2002). Išmokite skaičiuoti savo pinigus. Vilnius: Tyto Alba.
- Nausėda G. (1995). Kas valdo grynųjų pinigų potvynius ir atoslūgius. – Lietuvos rytas, 1995 m. birželio 5 d., Nr. 130.
- Nausėda, G. (1999). Pinigų politika. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Nausėda, G. (1996). Praeityje pinigų dažnai klastodavo net valstybės. – Lietuvos rytas. 1996 m. balandžio 1d., Nr. 76.
- Skominas, V. (2001). Pinigai, bankai ir pinigų politika. IS-LM modelis. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Terleckas, V. (1992). Pinigai Lietuvoje 1915 – 1944. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Terleckas, V. (1988). Pinigų apyvarta ir kreditas. – Vilnius: Mintis.
- Terleckas, V. (1997). Lietuvos bankas 1922 – 1943 metais. – Vilnius: Lietuvos bankas.
- Terleckas, V. (2000). Lietuvos bankininkystės istorija 1918 – 1941. Vilnius: Lietuvos bankas.
- Uosis, S. (1983). Pinigai ir jų cirkuliacijos planavimo sistema. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vaškelaitis, V. (2006). Pinigai: pinigų politika ir jos priemonės. – Vilnius: Lietuvos mokslas.
- Vaškelaitis, V. (2006a). Pinigai: centriniai bankai ir jų funkcijos. – Vilnius: Lietuvos mokslas.
- Visokavičienė, B. (2012). Pinigų politika valstybės ekonomikoje. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Žilėnas, A. (1971). Tarybinių finansų raidos bruožai ir kai kurios šiuolaikinės jų problemos. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

ANALYSIS OF PROFESSOR VLADAS JURGUTIS THOUGHTS ON THE MONEY AND IT'S DEVELOPMENT IN THE LITHUANIAN SCIENTIFIC LITERATURE

Lukas Giriūnas, Jonas Mackevičius

It should be noted that the name of professor V. Jurgutis was written into history for the long year's research activities – he was one of the most distinguished Lithuanian financiers. Professor submitted interesting opinion about the money, its stability and circulation in his main scientific works: “The essence of the science of finance” (1938), “The money” (1938) and “Banks” (1940). It should be mentioned that the theories about money circulation and its management is very important because he had possibility to implement his theoretical ideas into practice. Analysis of Vladas Jurgutis researches showed that the aim of public finance management is to guarantee the stability of state finance, whereas managing state finance a significantly broader goal appears – to guarantee “the nation's welfare”, which includes: stability of the financial system of the residents; stability of the companies' finance and balancing of the public finance. Several Lithuanian economists have written papers on the issues of monetary policy and theory. Mainly they were the supporters of banking theory and were praising the stability of the currency parity.